

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ НА ЗАСАДАХ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

У статті розглядається модель майбутнього спеціаліста з позиції вимог до нього в умовах економічного та соціального розвитку суспільства, а також можливість актуалізації цих вимог у сучасній кваліфікаційній характеристиці фахівця в освітньому стандарті. Сучасні кваліфікаційні характеристики фахівця, тобто наявна модель, найбільш повно задовольняє тільки професійні вимоги, зокрема соціально-психологічні, але неповною мірою забезпечує розвиток особистісних і творчих якостей. І це цілком зрозуміло: професійна та соціально-психологічна підготовка студента здійснюється переважно через вивчення відповідних дисциплін у процесі навчальної діяльності, який досить повно актуалізований у вищій школі. Колосальні зміни в Україні ставлять систему вищої освіти перед необхідністю переосмислення її цілей, завдань і змісту. Протягом студентських років студенти мають набути навичок не тільки професійної, а й соціальної мобільності. Соціалізація особистості, її розвиток здійснюється не лише у сферах спілкування та самосвідомості, а й у межах діяльності. Без діяльнісного пізнання не може бути повноцінної особистості, оскільки індивідуальність формується в процесі індивідуального стилю діяльності. Головною ідеєю психології є ідея про те, що особистість формується, перш за все, у процесі соціальної діяльності. Відображенням цієї діяльності є соціальна свідомість людини. Зміст особистісно зорієнтованої освіти включає все, що потрібно людині для формування і розвитку власної особистості, тобто спрямованість на задоволення потреб його буття, особистого існування, вільний вибір світогляду, дій, вчинків, позицій. В умовах особистісно орієнтованої освіти особистість вільна і несе особисту відповідальність. Вона йде шляхом саморозвитку, самореалізації та самовизначення.

Ключові слова: особистісно зорієнтована освіта, модель фахівця, професійна компетентність, ЗВО, підхід.

Проблема полягає в розвитку особистісних і творчих якостей молодого фахівця. Труднощі її вирішення пов'язані, перш за все, з тим, що жоден, навіть найбільш гармонізований, навчальний процес не може гарантувати вироблення цих якостей. Людину можна навчити ремесла, дати знання, змусити бути моральною, можна навіть навчити методів творчості, але жодні педагогічні хитрощі не зможуть зробити такі здатності внутрішнім природним надбанням особистості, тобто іманентним, бо прояв і виховання цих якостей є не тільки процесом соціально-педагогічним, він істотно зумовлений ще й біологічними і психологічними чинниками, тобто генотипом людини.

Загальнопедагогічна теорія особистісно зорієнтованого підходу в освіті включає кілька напрямів розвитку: антропоцентричний (К. Роджерс); психолого-педагогічна концепція, заснована на принципі суб'єктивності (І. Якиманська); концепція ситуаційного розвитку особистості (В. Серіков) концепція проєктування особистісно орієнтованого навчання (Н. Алексєєв); культурологічна концепція особистісно зорієнтованої освіти (Є. Бондарєвська). Їх спільність полягає в орієнтації на розвиток іманентних особистісних задатків людини, що може здійснюватися двома типами навчання: інформаційним – повідомлення фактів та індивідуально-осмисленим – дійсні знання, спрямовані на саморозвиток студентів, недирективної, діалогічної позиції викладача до джерел і способів отримання знань; опора на особистісний досвід студентів; актуалізація особистісно значущого ставлення студента до знань і способів їх отримання як умови розвитку самостійності мислення.

Метою статті є аналіз застосування особистісно зорієнтованого підходу у ЗВО.

Розглядаючи духовно творчі потенції особистості майбутнього фахівця як основні, такі, що істотно визначають рівень його професійної майстерності, науково-педагогічні працівники ЗВО стикаються з необхідністю розробки та реалізації основних принципів сучасної вищої освіти. До них належать: створення умов для духовного, інтелектуального та культурно-естетичного саморозвитку особистості; глибока методологічна підготовка фахівців у сфері творчого становлення особистості, гуманітарного знання, духовного життя людини і суспільства; опанування студентами майбутньої професійної діяльності як єдності фізичних, духовно-правових, соціальних і ноосферних закономірностей; оцінка корисності створюваних штучних середовищ із позицій історизму, пріоритету загальнолюдських цінностей, гуманізму; засвоєння студентами основних закономірностей розвитку правосвідомості, права, методів захисту прав людини, діалектики прав і обов'язків особистості. Розвиток нахилів, заснованих на задатках особистості, формування інтересів до професійно зорієнтованих занять і випробування себе у сфері майбутньої професійної діяльності – це перший і важливий етап розвитку професіоналізму та творчості.

Відповідно, навчальний процес має бути організований таким чином, щоб не провокувати, а навпаки, нівелювати деструктивні якості особистості та неадекватну поведінку. Зрозуміло, що одними тільки педагогічними новаціями цього не домогтися, отже, тут невимірно підвищується роль ненавчальних ситуацій та позааудиторних підрозділів ЗВО: наявність і розвиненість сприятливого середовища як у навчальному

закладі, так і у суспільстві загалом, визнання і захист суспільством високих моральних засад, народні та демократичні традиції тощо.

Порівняємо традиційну та сучасну моделі майбутнього фахівця, використовуючи підхід В. Шукшунова для різних парадигм освіти, розширивши при цьому коло елементів, що становлять модель [7].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика традиційної та сучасної моделі майбутнього фахівця

Елементи моделі	Традиційна модель	Сучасна модель
Основне завдання фахівця	Пізнання та перетворення нинішнього оточення для задоволення потреб, що постійно зростають	Спрямована зміна оточення з метою його збереження
Наукова основа діяльності	Природничо-науковий метод	Теорія перетворювальної практики
Типове завдання	Лише правильне рішення	Багато допустимих рішень
Критерії оцінки рішення	Лише один критерій – вірно-невірно	Багато критеріїв корисності, ефективності, нешкідливості
Духовність, етика, мораль та особистий досвід	У них немає необхідності	Необхідні для вибору рішень
Головне завдання освіти	Дати знання про нинішнє оточення та закони його розвитку	Озброїти методологією творчого перетворення
Формування особистісних якостей	Лише частково посередництвом гуманітарної освіти	Можливо і бажано у процесі діяльності
Професійні функції фахівця	Знання законів науки та професійної діяльності, уміння застосовувати їх на практиці, не переймаючись моральними наслідками	Знання законів науки, техніки та професійної діяльності, уміння застосовувати їх на практиці з урахуванням морально-етичних аспектів
Організаційно-керівні функції фахівця	Знання законів соціально-економічного розвитку суспільства, володіння методами управління колективом і виробництвом без урахування морально-етичних аспектів	Знання законів соціально-економічного розвитку суспільства, володіння методами управління колективом і виробництвом із урахуванням соціальних та інших наслідків діяльності
Комунікативні функції фахівця	Уміння створити трудовий настрій у колективі за будь-яких умов	Уміння організувати продуктивні контакти за горизонталлю та вертикаллю з урахуванням індивідуальних особливостей учасників процесу
Аксіологічні функції фахівця	Формування у трудовому колективі системи цінностей і пріоритетів: виконання за будь-яких умов, підтримка офіційної лінії, нетерпимість до інших ідей та підходів	Формування у трудовому колективі системи цінностей і пріоритетів на основі загальнолюдських цінностей: можлива безліч варіантів ідей, рішень і підходів

Із наведеного аналізу випливає, що в традиційній парадигмі освіти і, відповідно, моделі фахівця мало уваги приділено моральним аспектам діяльності (таблиця 1). Сучасна модель дає змогу наблизитися до актуалізації іманентних морально-етичних якостей суб'єкта освіти в діяльнісно-перетворювальному процесі навчання та подальшому функціонуванні.

Неважко помітити, що сучасна модель фахівця відрізняється від традиційної не тільки більш детальною розробкою особистісних компонентів, але і змістом сутності та цілеспрямованія фахівця. Як елементи моделі фахівця розглядаються не тільки функціонально-предметна функція, а й особистісно-творча сторона моделі, а саме: аксіологічна та комунікативна функції, формування особистісних якостей, роль етики, а також сутність і цілеспрямовання (голове завдання фахівця, критерії оцінки рішення тощо) [6, с. 28].

Як вже зазначалося раніше, соціалізація є людиностворювальною функцією, властивою особистісно зорієнтованій освіті. Індивід засвоює і відтворює соціальний досвід. Це свідчить про його нормальне входження в життєвий простір. Продукти соціалізації – це смисловий центр світогляду. Соціалізація можлива в спільній діяльності в певному культурному середовищі. Якщо освіта закладає в особистість механізми адаптації, рефлексії, виживання, життєтворчості, збереження своєї індивідуальності, то соціалізація відбувається без суттєвого збитку для неї. Ми можемо розглядати соціалізацію як один із найважливіших факторів, що визначає становлення майбутнього фахівця. Випускник ЗВО – це людина культури, творча особистість. Соціалізація активно впливає на розвиток цих якостей майбутнього фахівця. “Набуття людиною достатнього життєтворчого потенціалу, який би забезпечив успішне досягнення нею вищих духовних цілей і гуманістичних сенсів її буття, безпосередньо пов'язане зі способом привласнення суспільних норм. Свою життєстверджувальну функцію особистість може сповна реалізувати, якщо ці норми будуть внутрішньо прийнятими нею, стануть невід'ємною частиною уявлення про саму себе” [4, с. 190].

Основним способом організації особистісно зорієнтованої освіти є педагогічний супровід та підтримка процесу становлення та саморозвитку особистісного образу людини. У цьому разі головною особливістю особистісно зорієнтованої стратегії є створення культуровідповідності виховного середовища, яке дає змогу

навчитися не тільки опановувати досвід застосування знань, спосіб вирішення пізнавальних і практичних завдань (творчий досвід), а й досвід бути особистістю, тобто “досвід виконання специфічних особистісних функцій – вибірковості, смисловизначення, вольової саморегуляції, соціальної відповідальності, креативності, автономності” [5, с. 33].

Освічена людина зобов'язана бути професійно компетентною. “Компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок майбутніх фахівців у площину формування і розвитку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях” [3, с. 241]. Таким чином, існує така закономірність: без знань немає компетенції, але не будь-яке знання і не в будь-якій ситуації проявляє себе як компетенція. Компетенція проявляється в умінні прийняти правильне рішення в конкретній ситуації, діяльності на основі наявних знань.

Відповідно до цього у зміст особистісно зорієнтованої освіти включаються обов'язкові компоненти: аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-творчий і особистісний [1]. Мета аксіологічного компонента – ввести студентів у світ цінностей і надати допомогу у виборі особистісно значущої системи ціннісних орієнтацій. Когнітивний компонент змісту надає студентам наукові знання про людину, культуру, природу та історію. Діяльнісно-творчий компонент розвиває у студентів творчі здібності, необхідні для самореалізації особистості в різних сферах діяльності: трудовій, науковій, художній тощо. Особистісний компонент сприяє пізнанню себе, створює можливості для самовдосконалення, морального та життєвого самовизначення і забезпечує формування особистісної позиції. Когнітивний компонент є системоутворювальним для традиційного змісту освіти, тоді як в особистісно зорієнтованому системоутворювальним стає особистісний компонент.

Поняття “зміст розвитку особистості” у системі традиційної освіти передбачає, перш за все, розвиток інтелекту та мислення. Водночас у системі особистісно зорієнтованої освіти акцент робиться на розвитку особистісно смислової сфери студентів. Основна ознака особистісно смислової сфери – це ставлення студентів до пізнаваної дійсності, усвідомлення цінностей. Викладач ЗВО включається у взаємодію з молодими людьми, які вже володіють певною системою цінностей.

Головною умовою є визнання пріоритету особистості студента як суб'єкта педагогічного процесу, реальне знання його особистісної структури і, відповідно, досягнення рівня розвитку. За умов цього підходу формуються суб'єкт-суб'єктні відношення, де всі учасники освітнього процесу націлюють свою спільну діяльність на саморозвиток. Реалізація цього підходу може забезпечити цілісність формування особистості при збереженні індивідуальності. Саме ця теза закладена в основу співпраці викладачів і студентів як головної умови функціонування ЗВО [2, с. 153].

Необхідно використовувати засоби, що забезпечують загальну педагогічну підтримку всіх студентів і створюють емоційний фон доброзичливості, взаєморозуміння та співпраці. Це уважне, доброзичливе ставлення викладача до студентів, довіра до них, залучення до планування заняття, створення ситуацій взаємного навчання, використання дієвого змісту, різних форм драматизації, творчих робіт, позитивна оцінка результатів їхньої праці, діалогічне спілкування тощо. Крім загальної педагогічної підтримки, студенту необхідна також індивідуально особистісна підтримка. У зарубіжних психологічних дослідженнях добре розроблена технологія індивідуальної підтримки.

Дослідник К. Роджерс розробив положення, за допомогою яких викладач може створити в аудиторії потрібну атмосферу для індивідуального розвитку [8]. Ці положення застосовуються у вищій школі: під час всього навчального процесу викладач має демонструвати студентам свою повну довіру до них, допомагати їм у формулюванні та уточненні цілей і завдань, що стоять як перед групами, так і перед окремими індивідами; він має виходити з того, що у студентів є внутрішня мотивація до навчання, виступати для студентів як джерело різноманітного досвіду, до якого завжди можна звернутися за допомогою, зіткнувшись із труднощами у вирішенні того чи іншого завдання, розвивати в собі здатність відчувати емоційне налаштування групи та приймати його, бути активним учасником групової взаємодії, відкрито висловлювати свої почуття, розуміти почуття і переживання інших студентів.

Вимоги до технологій особистісно зорієнтованої освіти універсальні. Це діалогічність, діяльнісно творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку студента, створення необхідних умов для свободи творчості, прийняття самостійних рішень, вибору змісту та способів навчання і поведінки. Якщо слідувати цим вимогам, то будь-яка педагогічна технологія стає особистісно зорієнтованою і її можна застосувати у вищій школі. Викладач ЗВО, що працює у системі особистісно зорієнтованої освіти, має володіти певними якостями та відповідати таким вимогам: створювати і постійно збагачувати культурно-інформаційне та предметно-розвиваюче середовище; мати ціннісне ставлення до студента, культури, творчості; працювати зі змістом навчання, надаючи йому особистісно смислову спрямованість; проявляти гуманну педагогічну позицію; надавати особистісно розвивальну спрямованість різним педагогічним технологіям, якими він володіє; піклуватися про розвиток і підтримку індивідуальності кожного студента, його духовне і фізичне здоров'я.

Висновки. Проаналізувавши концепцію особистісно зорієнтованої освіти, можна зробити висновок, що її реалізація у ЗВО відповідає тим соціально-економічним перетворенням, які відбуваються в нашій країні. Нині компетентний фахівець – це висококваліфікований професіонал, який приймає адміністративні рішення і несе за них відповідальність. Він також актуалізує, демонструє духовні, гуманітарні та морально-

етичні аспекти своєї діяльності. Це людина з багатими духовними і культурними потребами і запитами.

Однак, незважаючи на серйозну увагу до підготовки майбутніх фахівців у прийнятих нещодавно освітніх стандартах, у сучасній вищій школі все ще приділяється мало уваги розвитку особистісних і творчих якостей майбутніх фахівців. На жаль, у цей період у ЗВО спостерігається механічне поєднання освітнього стандарту та навчального плану з ненавчальними педагогічними аспектами.

У вищій школі тільки почали з'являтися та розвиватися служби підтримки освіти, але не можна не відзначити часткової або повної відсутності індивідуально-особистісної підтримки студента. Особистість студента ЗВО формується завдяки впливу традиційно рефлексуючих дисциплін (філософії, психології, історії, культурології, іноземної мови). Донедавна іноземній мові не приділялося достатньої уваги. Зміни, що відбуваються в нашій країні, диктують необхідність перенесення навчальної дисципліни «Іноземна мова» з циклу загальноосвітніх дисциплін до циклу профільюючих.

Використана література:

1. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования. *Педагогика*. 1997. № 4. С. 11–17.
2. Ребенко В. М. Особистісно-орієнтований підхід у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2016. № 137. С. 151–154.
3. Рудницька К. В. Сутність понять “компетентнісний підхід”, “компетентність”, “компетенція”, “професійна компетентність” у світлі сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Випуск 1 (38). С. 241–244.
4. Сембрат А. Особливості функціонування особистісно зорієнтованої технології виховання в освіті. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. Том 1. № 26. С. 188–194. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2019-26-1>.
5. Сериков В. В. Личностно-ориентированное образование: от теории к системе работы учителя. *Известия РАО*. 1999. № 3. С. 33.
6. Стасюкевич И. В. Формирование коммуникативных компетенций у студентов неязыкового вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2005. 171 с.
7. Шукшунув, В. Е. Через развитие образования – к новой России. Москва, 1993. 44 с.
8. Rogers G. F. C. *The Nature of Engineering: The Macmillan Press LTD*. 1983. P. 78.

References:

1. Bondarevskaya E. V. Gumanisticheskaya paradigma lichnostno-orientirovannogo obrazovaniya [Humanistic paradigm of student-centered education]. *Pedagogika*. 1997. № 4. S. 11–17. [in Russian]
2. Rebenok V. M. Osobystisno-orientovanyi pidkhdid u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnix uchyteliv [Personality-oriented approach in the process of professional training of future teachers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii : Pedahohichni nauky*. 2016. № 137. S. 151–154. [in Ukrainian]
3. Rudnitska K. V. Sutnist poniat “kompetntnistnyi pidkhdid”, “kompetentnist”, “kompetentsia”, “profesiina kompetentnist” u svitli suchasnoi osvitnoi paradyhmy [The essence of the concepts “competence approach”, “competence”, “competence”, “professional competence” in the light of the modern educational paradigm]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii : Pedahohika. Sotsialna robot*. 2016. Vypusk 1 (38). S. 241–244. [in Ukrainian]
4. Sembrat A. Osoblyvosti funktsionuvannya osobystisno zoriyentovanoi tekhnolohii vykhovannya v osviti [Features of the functioning of personality-oriented technology of upbringing in education]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. 2019. Tom 1. № 26. S. 188–194. [in Ukrainian]
5. Serikov V. V. Lichnostno-orientirovannoye obrazovaniye: ot teorii k sisteme raboty uchitelya [Personality-oriented education: from theory to the system of teacher’s work]. *Izvestiya RAO*. 1999. № 3. S. 33. [in Russian]
6. Stasyukevich I. V. Formirovaniye kommunikativnykh kompetentsiy u studentov neyazykovogo vuza [Formation of communicative competencies among students of a non-linguistic university] : Dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. Moskva. 2005. 171 s. [in Russian]
7. Shukshunov V. E. Cherez razvitiye obrazovaniya – k novoy Rossii [Through the development of education to a new Russia.]. Moskva, 1993. 44 s. [in Russian]
8. Rogers G. F. C. *The Nature of Engineering: The Macmillan Press LTD*. 1983. P. 78.

Lazariev O. V., Fernos Yu. I. Problems of forming professional competence of future specialists on the basis of a personality-oriented approach

The article considers the model of the future specialist taking into account the requirements that exist in the conditions of economic and social development of society, as well as the possibility of updating these requirements in the modern qualification characteristics of a specialist in the educational standard. Modern qualification characteristics of a specialist, that is, the existing model, most fully meets only professional requirements, in particular socio-psychological, but does not fully ensure the development of personal and creative qualities. And this is quite understandable: the professional and socio-psychological preparation of a student is carried out mainly through the study of the relevant disciplines in the process of educational activity, which is quite fully updated in higher education. Enormous changes in Ukraine put the higher education system in front of the need to rethink its goals, objectives and content. During their student years, students must acquire skills not only in professional, but also in social mobility. The socialization of the individual, its development is carried out not only in the spheres of communication and self-awareness, but also within the framework of activities. Without activity cognition there can be no full-fledged personality, since individuality is formed in the process of an individual style of activity. The main idea of psychology is the idea that the personality is formed, first of all, in the process of social activity. The reflection of this activity is the social consciousness of a person. The content of personality-oriented education includes everything that a person needs for the formation and development

of his own personality, i.e. focus on meeting the needs of his life, personal existence, free choice of worldview, actions, positions. In the conditions of personality-oriented education, the individual is free and bears personal responsibility. It follows the path of self-development, self-realization and self-determination.

Key words: *personality-oriented education, specialist model, professional competence, higher education establishment, school, approach.*